

Artikel: Van pioniers tot partners. De trainingspraktijk en aan de eerste blindengeleidehondenscholen (1916-1939)

Auteur: Merlijn Barkema

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang [45.4], [20-30].

© 2023 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518 | e-ISSN: 3051-2506

Abstract: Guide dogs have been part of human history for a long time, but only were trained systematically at special guide dog schools from 1916 onwards. In guide dog training, issues of dependency, agency and materiality come together that play a role in both disability and animal history, making it productive to combine both fields. I use praxiography to answer the question how visual disability was enacted in the specific practices of guide dog training from 1916 until 1939 in Germany, at The Seeing Eye and in the Netherlands. The attribution of agency over the three main actors I study, and therefore how visual disability was enacted, shifted over the course of the interbellum. From a passive presence, the visually impaired person became an active participant of guide dog training. Visual disability came to be an obstacle to overcome instead of a fact of life to work around.

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

VAN PIONIERS TOT PARTNERS

DE TRAININGSPRAKTIJKEN

AAN DE EERSTE

BLINDENGELEIDEHONDENSCHOLEN

(1916-1939)

Merlijn Barkema

In 1936 deed de 26-jarige Gerrit van der Meij een eerste aanvraag voor een blindengeleidehond bij het Nederlandsch Geleidehonden Fonds (NGF). Op het formulier stond aangegeven dat hij de bedoeling had om 'lessen te gaan nemen in de stad, vermoedelijk Leiden,' wandelingen te maken en mensen te bezoeken.¹ Hij ging inderdaad studeren in Leiden, wiskunde, en speelde later een cruciale rol in de ontwikkeling van computersoftware.² Blind was hij al sinds hij vijf jaar oud was, maar Van der Meij werd in 1945 ook nog eens doof. Alleen dankzij zijn geleidehond kon hij nog zelfstandig rondreizen. Dat is natuurlijk een indrukwekkende prestatie van zowel hond als mens, maar misschien nog interessanter is onder welke omstandigheden we ooit begonnen zijn met het trainen van blindengeleidehonden.

DISABILITY HISTORY, PRAXIOGRAFIE EN AGENCY

In dit artikel onderzoek ik de trainingspraktijken aan de eerste geleidehondenscholen in de context van *disability history*, gecombineerd met inzichten uit de dierengeschiedenis. Door middel van geleidehonden kunnen historisch specifieke praktijken met betrekking tot lichamelijke beperking en dieren worden bestudeerd, en zodoende inzicht geven in kwesties van afhankelijkheid, *agency* en materialiteit. Deze debatten spelen in zowel disability history als dierengeschiedenis een rol. Ik draag bij aan een opkomend veld in dierengeschiedenis, dat de grens tussen mens en dier bevraagt en juist onderlinge afhankelijkheid en beïnvloeding thematiseert.³ Door praktijken en agency te bestuderen, stel ik een methode voor binnen disability history die verder kijkt dan sociaal constructivisme en rekening houdt met materialiteit, zonder te vervallen in biologisch essentialisme.

Mijn methode is geïnspireerd door praxiografie, een concept bedacht door arts-antropoloog-filosoof Annemarie Mol. Zij stelt dat praktijken objecten in (en uit) het bestaan brengen; zogenaamde *enactments* verschillen met de praktijken in een bepaalde context. Een enactment of bekrachtiging is hoe een object gemaakt of gedaan

wordt in een bepaalde context; het object is dus meervoudig, maar hangt toch samen. Mol heeft onderzocht hoe aderverkalking in meerdere vormen tot stand komt in het ziekenhuis, bijvoorbeeld als een monster onder de microscoop, of in een gesprek tussen arts en patiënt, of op de operatietafel. Al deze vormen worden aderverkalking genoemd, maar zijn verschillend. Er is dus geen verschil in perspectief, maar in ontologie.²

Praxiografie biedt twee voordelen. Ten eerste dat het verschil tussen natuur en cultuur, dat vaak als rigide wordt voorgesteld, wegvalt. Binnen disability history maakt dat het mogelijk om zowel de lichamelijke realiteit van een beperking, als de culturele implicaties en omgang met die beperking mee te nemen in het onderzoek. Waar in de historiografie disability aanvankelijk gereduceerd werd tot een medisch probleem, wordt sinds de jaren tachtig het sociale model gebruikt, waarbij de nadruk ligt op normen en machtsverhoudingen in de omgang met beperking. Wanneer beperking alleen als medische aandoening, of alleen als sociaal construct behandeld wordt, leidt dit tot problematische simplificering van de realiteit. Gerrit van der Meij kon als gevolg van ziekten niet zien of horen, maar had daar specifiek last van wanneer hier geen rekening mee werd gehouden, bijvoorbeeld in het verkeer.

Een tweede voordeel van praxiografie is dat het aanzet tot het bestuderen van interacties op microniveau, waar disability history tot nu toe vaak uit het perspectief van instituties is beschreven. Hierdoor ontstaat meer ruimte voor de stem en acties van mensen met een beperking. In het bestuderen van die interacties kijk ik speciaal naar de verhoudingen tussen mensen en honden aan de geleidehondenscholen. De verdeling van agency - of handelingsmogelijkheid - over hen laat zien wie bepalend was tijdens de training. Traditioneel gezien wordt gedacht dat agency intentionele, rationele actie vereist, maar in de dierengeschiedenis wordt dit uitgangspunt kritisch bevraagd.³ Ik interpreteer agency daarom als volgt: wie bepalend was voor de dagelijkse interacties aan de scholen en wie (direct of indirect) de mogelijkheid kreeg te beïnvloeden welke vorm die aannamen.

WAAROM GELEIDEHONDEN?

De eerste blindengeleidehondenschool werd opgericht tijdens de Eerste Wereldoorlog in 1916, in het Duitse Oldenburg. De oprichters en trainers van deze school hadden een duidelijk doel: blinde oud-soldaten weer aan het werk krijgen. Er waren 2.7 miljoen permanent gehandicapte of chronisch zieke veteranen die hun plek weer moesten vinden in de maatschappij.⁴ Dit droeg bij aan het al ernstige tekort aan arbeidskrachten. Het arbeidstekort gaf een impuls aan de ontwikkeling van hulpmiddelen zoals de witte stok en de geleidehond, die de re-integratie van veteranen in de arbeidsmarkt te bevorderden. Volgens Heather Perry, een historica gespecialiseerd in de Eerste Wereldoorlog, zorgde de oorlog zelfs voor 'de creatie van moderne revalidatie en de herconceptualisering van het gehandicapte lichaam.'⁵

Historicus Paul van Trigt vat deze houding ten opzichte van beperking samen onder de term 'normaliteitslogica' en contrasteert het met de 'zorglogica' die lange tijd dominant was in Nederland, ook rond de oprichting van het NGF in 1934.⁶ Waar binnen de normaliteitslogica wordt gefocust op arbeid en re-integratie, zijn mensen met een (visuele) beperking volgens de zorglogica noodzakelijkerwijs zorgbehoevend en afhankelijk van anderen.⁷ Het gevolg van deze instelling kan zijn dat mensen met een beperking niet geïntegreerd worden in de maatschappij, maar in aparte instellingen worden verzorgd. Van Trigt beschrijft deze logica's in zijn proefschrift over de bejegening van visueel beperkten in Nederland tussen 1920 en 1980 met blindeninstituut Sonneheerdt als casus. Het is echter de vraag of er wel zulke contrasterende logica's aan

de gang waren in de eerste blindengeleidehondenscholen in Duitsland en Nederland, omdat het doel in beide landen re-integratie in de maatschappij was.

Hoe kwam de praktijk van het trainen van blindengeleidehonden van Oldenburg naar Amsterdam? Wat veranderde en wat bleef hetzelfde tijdens deze internationale reis? In het volgende deel van dit artikel volg ik de oprichting van de eerste geleidehondenscholen met uiteenlopende trainingsmethoden die invloedrijk zijn geweest voor de ontwikkeling van deze vorm van hondentraining in West-Europa. Daarbij kijk ik hoe visuele beperking of blindheid bekrachtigd werd in de specifieke trainingspraktijken van deze scholen, dat wil zeggen in de interacties tussen de persoon met een visuele beperking, de hondentrainer en de geleidehond in training. In de omgang tussen hen, zij het door beschrijving of handeling, werd bepaald wat visuele beperking was op een gegeven tijd en plaats.

DE OPMARS IN OLDENBURG

De eerste school voor blindengeleidehonden werd opgericht in 1916 door de *Deutscher Verein für Sanitätshunde* (DVfS). De trainingspraktijken aan de school in Oldenburg werden in sterke mate bepaald door de Eerste Wereldoorlog. De DVfS trainde aanvankelijk honden om gewonde soldaten aan het front op te sporen. Deze honden werden met behulp van extra training omgevormd naar blindengeleidehonden. De vele veteranen met een visuele beperking waren nodig als arbeidskrachten, zeker omdat de meeste van hen relatief jong waren.⁸ Door de veteranen te ‘repareren,’ konden ze aan het werk en productieve, belastingbetalende burgers worden in plaats van ontvangers van staatssteun of zelfs bedelaars. Hier was duidelijk normaliteitslogica aan het werk.

De blind geworden soldaten werden gezien als waardige ontvangers van staatssteun, omdat ze hun gezichtsvermogen hadden opgeofferd voor het vaderland. De ‘eeuwige duisternis’ waar zij in verkeerden woog zwaar; waar blindheid telde als een beperking van 100%, werden doofheid of het verlies van een ledemaat gekwantificeerd als 50% en gezichtsverminking slechts als een verlies van 20 tot 50%.⁹ Deze percentages waren van belang voor de hoeveelheid financiële ondersteuning die mensen met een beperking ontvingen. De geleidehonden werden tot 1922 alleen vergoed voor veteranen, die ondanks hun geprivilegieerde positie ontevreden waren over het zorgsysteem. Er werd beter gezorgd voor de veteranen, maar zij wilden meer erkenning en zeggenschap over hun eigen rehabilitatie.¹⁰

In de blindengeleidehondentraining is ook te zien dat de blinde geen inbreng had in het trainingsproces. De trainer was bepalend. Het was zijn verantwoordelijkheid om de hond te laten buigen voor zijn autoriteit en een functionele, gehoorzame geleidehond te leveren.¹¹ De aandacht voor gehoorzaamheid is interessant, omdat geleidehonden in tegenstelling tot andere werkhonden niet altijd moeten luisteren naar hun menselijke partner. Er kan zomaar een obstakel zijn dat wel merkbaar is voor de hond, maar niet voor een persoon met een visuele beperking. Desondanks was de training van een half jaar aan de school in Oldenburg gericht op het disciplineren van de hond.

Tijdens een vergadering in 1915 werd de trainingsmethode van de school uitgebreid besproken. De trainers hadden vaak een achtergrond in het leger of de politie en waren gewend om alle honden op dezelfde manier te trainen: het komt erop neer dat je ‘het dier een opeenvolging van zintuiglijke indrukken en handelingen laat onthouden.’¹² Met zintuiglijke indrukken werd bedoeld dat mentale en/of fysieke druk werd uitgeoefend op de hond. Zo werd de hond naar de grond gedrukt om te leren liggen op commando, of aangereiden om te leren voertuigen te vermijden. Door herhaling

van zulke negatieve ervaringen was steeds minder geweld nodig om de hond toch te laten gehoorzamen; hij was al bang genoeg zodra het commando gegeven werd.

De blinde partners van de honden werden pas betrokken bij de laatste fase van de training. Op dat moment had de hond al geleerd om basiscommando's te gehoorzamen en obstakels te vermijden tijdens het leiden van een geblinddoekte trainer. Als hij dat kon, kwam zijn toekomstige partner voor vier tot zes weken naar de school. In deze periode kregen blinden uitleg over hun hond, maar er werd nauwelijks aandacht besteed aan de samenwerking tussen hen. Uit persoonlijke statements van blinden blijkt echter dat zij de hond soms zelf vaardigheden aanleerden naar hun behoeften en een hechte relatie ontwikkelden met hun hond. De blinde Frieda Paul beschreef haar hond zelfs als 'oogvervanging, mijn trouwste metgezel, beste vriend en beschermer'.¹³

Afbeelding 1: Deutscher Verein für Sanitätshunde, *Jahresbericht 1915/1917*, 225.

HONDENBEWUSTZIJN IN DUITSLAND

De school in Oldenburg had honden op de kaart gezet voor het maatschappelijke probleem van blindheid, maar zijn concurrent en opvolger had internationaal meer invloed. De *Verein für deutsche Schäferhunde* (VfDS) stichtte in 1923 een school in Potsdam. Op dat moment waren de school in Oldenburg en andere locaties van de DVfS al op hun retour door klachten van dierenmishandeling en onenigheid met de autoriteiten. Professionals uit de hondenwereld en geïnteresseerden in het oprichten van een school in hun eigen land kwamen op bezoek bij de school in Potsdam, waaronder Dorothy Eustis, Philip van der Most, Jakob von Uexküll en Emanuel Sarris, die allemaal terugkomen in het vervolg van dit artikel.

De school werd geadverteerd als 'anti-Oldenburg school,' maar in feite werden de oude trainingsmethoden in grote lijnen voortgezet. In de berichtgeving werd er

benadrukt dat in Potsdam de hondentraining zich eerder verplaatst van een oefenterrein naar de straat. Een ander belangrijk verschil was de toegenomen aandacht voor de persoonlijkheid van de hond en het maken van een goede match met een menselijke partner. Verder lijkt er iets meer aandacht voor dierenwelzijn te zijn geweest; Dorothy Eustis beschreef dat de honden hun werk met goede zin moesten doen en tijd kregen om met elkaar te spelen.¹⁴ Ondanks deze toegenomen zorgzaamheid richting mens en dier, bleef het doel om mensen aan het werk te zetten, wat eerder past bij de normaliteitslogica.

Logischerwijs werden aan de school van de VföS alleen Duitse herders opgeleid. De selectie van de honden was strenger en uitgebreider. De voorkeur werd gegeven aan raszuivere Duitse herdershonden.¹⁵ De grootste kans van slagen hadden teefjes van één tot anderhalf jaar oud die niet snel beten en betrouwbaar waren.¹⁶ Dit past bij de opkomst van ethologie en eugenetica in de Weimar-republiek. Ethologie bestudeert gedrag als een biologisch kenmerk; de soort en genetica van een organisme worden gezien als bepalend voor welk gedrag een organisme zal vertonen in plaats van dat het is aangeleerd door de omgeving.

Het vermeende belang van genen komt ook terug in de brede steun voor eugenetische ideeën in de wetenschappelijke gemeenschap in de jaren 1920 en 1930. Aanhangers van eugenetica verheerlijkten de ‘natuurlijke selectie’ en pasten het toe op mensen en dieren. Ten gevolge hiervan werden rashonden met specifieke fysieke en

Bild 34

Das Tier stößt mit seinem „künstlichen Menschen“ an die Querstange. Diese Übung soll sein Augenmaß schulen

Afbeelding 2: Emanuel Sarris, *Hunde Ausbilden - nicht Abrichten!* (Franck'sche Buchhandlung 1937) 121.

gedragskenmerken populair. De Duitse herder werd al vanaf 1899 doelbewust gefokt. De geselecteerde 'goede' honden kregen bepaalde karaktereigenschappen toebedeeld. Toen het nationaalsocialisme aan de macht kwam, werd de Duitse herder een belangrijk symbool. Het eugenetisch gedachtegoed werd toen gebruikt om de vervolging van gehandicapten te legitimeren. De verbanden tussen het fokken van dieren en racistische, eugenetische wereldbeelden hebben veel wetenschappelijke aandacht gekregen. Amir Zelinger spreekt daarom van een *hybridized historiography*.¹⁷

De toegenomen wetenschappelijke aandacht voor honden zien we ook terug in de oprichting van een onderzoeksinstituut voor dierengedrag in Hamburg. Aan het in 1924 opgerichte *Institut für Umweltforschung* werden blindengeleidehonden getraind met een heel nieuwe methode, gebaseerd op de *Umwelttheorie* van Jakob von Uexküll en de praktische verwerking daarvan door Emanuel Sarris. Kort samengevat is de *Umwelt* van een dier de wereld zoals die door het dier wordt waargenomen en waaraan het dier perfect is aangepast. Dit wordt bepaald door welke stimuli een specifieke soort oppikt. De beleefde wereld van elk dier is anders, ook al is hun omgeving (*Umgebung*) hetzelfde. De manier waarop een soort is gebouwd, bepaalt de relatie tussen het dier en de wereld.

Net als in de ethologie zijn in *Umwelttheorie* biologische verschillen cruciaal voor psychologische processen. Deze theorie had als nieuwe basis van hondentraining vergaande gevolgen. Ten eerste werd de mens gedecentraliseerd in de training; het perspectief van de hond werd de beslissende factor voor hoe de training werd ingericht. Het doel werd om de hond obstakels te laten begrijpen, door ze toe te voegen aan de belevingswereld van de hond. Om dit te bereiken werd de hond ingespannen in een kar met een mensvormige constructie erop. Wanneer de hond een obstakel negeerde dat voor een visueel beperkte wel een probleem zou zijn, liep hij er direct met de kar tegenaan. Hij moest leren begrijpen welke obstakels een probleem waren en hoe hij ze kon vermijden, in plaats van commando's te gehoorzamen.

Samengevat werd aan de nieuwe scholen in Duitsland in de jaren 1920 de hond centraal gesteld in de blindengeleidehondentraining. De trainer bleef de manager van het leerproces, maar de intellectuele vaardigheden en persoonlijkheid van de hond kregen meer aandacht. Dit is ook te zien in de strengere selectie van honden, die in Potsdam sterk samenhang met raszuiverheid en in Hamburg vooral afhang van de resultaten van een intelligentietest. De relatie tussen trainer en hond veranderde dus sterk. Opvallend genoeg veranderde de positie van visueel beperkte mensen in de training over deze periode nauwelijks en bleef de normaliteitslogica dominant. In het partnerschap tussen geleidehond en mens, werd de geleidehond geacht leiding te nemen en kreeg de blinde persoon een passieve rol toebedeeld.

OOG VOOR BLINDEN

Pas met de oprichting van *The Seeing Eye* en *L'Oeil qui Voit*, twee aan elkaar verbonden scholen in Zwitserland en de Verenigde Staten, kwam er echt verandering in de bekrachtiging van blindheid in geleidehondentraining. Deze scholen waren opgericht door Dorothy Eustis. Zij trainde werkhonden en publiceerde in 1927 naar aanleiding van een bezoek aan de school in Potsdam een lovend krantenartikel. Morris Frank, een blinde Amerikaan, verzocht Eustis naar aanleiding van dit artikel om een hond voor hem te trainen. Zo geschiedde. In 1928 haalde hij zijn eerste hond Buddy op in Zwitserland. Vervolgens speelden Frank en Buddy een cruciale rol in de oprichting van *The Seeing Eye* en de bekendmaking van geleidehonden in de Verenigde Staten.

De relatie tussen de hond en de visueel beperkte persoon werd door hoofdin-

structeur Jack Humphrey beschreven als een wederkerige relatie, waarin een goede behandeling van de hond zorgt voor goede prestaties:

Remember the dog reflects its master. You must work accurately if you wish your dog to work accurately. You must have confidence in your dog; otherwise your dog will not work accurately, as she will have no confidence in you.¹⁸

The Seeing Eye gaf gedetailleerde informatie aan blinde mensen over hoe de honden moesten worden gehanteerd, van hoe je het tuig vasthoudt tot de toon waarmee commando's en correcties moesten worden gegeven.¹⁹ Correcties werden alleen met de stem of de riem gegeven, niet meer met tuig of stok. Het feit dat deze informatie beschikbaar werd gesteld aan blinden, laat zien dat hun verantwoordelijkheid in de training toenam. Het idee was niet meer dat de school een getrainde hond zou afleveren. Een hond die alleen maar kon gehoorzamen werd gezien als gevaarlijk; blinde mensen moesten tijdens de training ook zelf een band opbouwen en leren communiceren met hun hond.²⁰

De trainer speelde nog wel een centrale rol in het verstrekken van die informatie en het voorbereiden van de hond. Anders dan bij eerder opgerichte scholen, werd van de trainer verwacht dat hij vanaf het begin zich zo geloofwaardig mogelijk gedroeg alsof hij een visuele beperking had. De hond mocht bijvoorbeeld niet gecorrigeerd worden op fouten die de trainer zag, en hij moest echt struikelen als de hond een stoepje niet aangaf. Om dit te leren, droegen trainers dag en nacht een blinddoek voor een periode van drie tot vier weken.²¹ Het is twijfelachtig in hoeverre het overnemen van bepaalde gewoontes leidt tot een accurate representatie van visuele beperking, maar in ieder geval was er meer aandacht voor het vormgeven van een partnerschap in plaats van het gehoorzaam maken van de hond.

De visueel beperkte mensen die een hond van *The Seeing Eye* of *L'Oeil qui Voit* kregen, werden meer meegenomen in het trainingsproces en waren actief betrokken bij het trainen van hun hond. Hun inzet om volledig mee te draaien in de maatschappij werd niet alleen een mogelijkheid, maar haast een verplichting. Bij *The Seeing Eye* werden blinden die (nog) geen geleidehond hadden negatief omschreven als verwend, niet in staat om initiatief te nemen, egoïstisch en met een onzekere lichaamshouding.²² De geleidehonden waren bedoeld om deze individuele tekortkomingen te verhelpen. Morris Frank prees Buddy voor het teruggeven van zijn vrijheid en zelfs het 'genezen' van zijn blindheid.²³ Dit past bij eugenetische ideeën over het elimineren van zogenaamde defecten, die ook in de Verenigde Staten hoogtij vierden.²⁴ Deze stonden niet los van eugenetisch gedachtegoed in Duitsland. David Mitchell en Sharon Snyder spreken in hun onderzoek binnen de disability studies zelfs van een 'Eugenic Atlantic'.²⁵

Het is, kortom, duidelijk dat aan de scholen opgericht door Dorothy Eustis en Morris Frank een nieuwe soort blindheid kwam te bestaan. Deze blindheid was niet langer 'eeuwige duisternis,' maar een tot op zekere hoogte overkomelijk individueel probleem. De hond werd gezien als leider, maar ook als een instrument in de handen van de blinde. De trainer was niet langer een autoritaire meester, maar eerder een mentor. De intelligentie van de hond werd net als aan de Duitse scholen gewaardeerd, maar de nadruk lag op de verantwoordelijkheid van blinden voor de training en het uiteindelijke functioneren van het mens-dier partnerschap. Dat functioneren zou leiden tot integratie in de samenleving en zelfredzaamheid. Ten opzichte van de Duitse scholen nam de nadruk op werk af, maar de normaliteitslogica bleef sterk aanwezig.

HET NEDERLANDSCH GELEIDEHONDEN FONDS

In Nederland kwam de interesse in geleidehonden op aan het eind van de jaren 1920. In 1929 werd het onderwerp besproken door een staatscommissie die moest onderzoeken hoe mensen met een beperking beter toegang konden krijgen tot de arbeidsmarkt.²⁶ In 1932 werd een bezoek gebracht aan *L'Oeil qui Voit* en twee jaar later was het Nederlandsch Geleidehonden Fonds (NGF) een feit. De Nederlandse casus is interessant, omdat er – anders dan in Duitsland – geen groot aantal blinden was vanwege de Eerste Wereldoorlog. Bovendien was er toen het NGF werd opgericht al veel meer kennisuitwisseling tussen scholen. Dit is te herkennen in de trainingspraktijken zoals die zijn beschreven door technisch leider van de school: Philip van der Most.²⁷

De trainingsmethoden van *The Seeing Eye* hadden duidelijk invloed op de werkwijze van de school in Amsterdam, maar op belangrijke punten werd er ook van afgeweken. Zo schreef Van der Most: 'Een geblinddoekte instructeur is geen blinde, maar wel een stumper.'²⁸ Waar Eustis in meer of mindere mate vasthield aan het idee dat alleen goed gefokte rashonden geschikt waren voor het werk als geleidehond, werkte Van der Most bovendien met honden uit het asiel. Hij geloofde dat de juiste kwaliteiten in een hond naar buiten konden komen als de match met hun menselijke partner klopte; zowel in karakter als in bijvoorbeeld wandeltempo, activiteitsniveau en kracht.²⁹

De behandeling van visuele beperking in de trainingshandleiding is individueel en gericht op het overkomen van blindheid, inclusief alle negatieve consequenties die het volgens Van der Most had. Zonder geleidehond zou een visueel beperkt persoon door gebrek aan beweging eerder een 'minder prettig mensch' worden als gevolg van een lager lichamelijk welzijn.³⁰ Daarnaast waren blinden vaker te dik, geïsoleerd en afhankelijk. Laatstgenoemde was volgens de trainer specifiek voor blinde vaders een nadeel, omdat het in strijd zou zijn met hun positie als hoofd van het gezin.³¹ Waar medelijden de situatie alleen maar erger maakte, werd de geleidehond gepresenteerd als de oplossing voor al deze problemen.

De blinde persoon zelf was verantwoordelijk voor het succes van het partnerschap, maar werd zowel tijdens als na een verblijf aan de school enthousiast bijgestaan door de trainer. In de voorbereidende training werd goed nagedacht over welke aangeleerde gewoontes het meest praktisch nut hadden: in de trainingshandleiding wordt basisgehoorzaamheid nauwelijks besproken, maar wel aandacht besteed aan dat de hond moet leren te leunen tegen zijn baasje als hij geroepen wordt. Het was uniek dat de Amsterdamse school langdurig contact hield met cliënten en kon inspringen met hulpmiddelen, zoals een reliëfkaart, of in het ergste geval door de hond te herplaatsen.³² In het geval van Gerrit van der Meij is hier een briefwisseling aan overgebleven die bijna zestig jaar overspant.

Paul van Trigt heeft de Nederlandse houding ten opzichte van mensen met een beperking omschreven als een die een zorglogica volgt, waarbij blinden dus nooit zelfstandig zouden worden en voortdurend zorg nodig zouden hebben.³³ De nadruk op onafhankelijkheid bij de blindengeleidehondenschool in Amsterdam spreekt dit tegen. Het doel was juist om mee te draaien in de maatschappij. Dit past bij andere instituten voor blinden. De eerste blindenscholen, opgericht door protestantse elites in 1808 in Amsterdam en door katholieken in 1859, wilden hun studenten leren omgaan met hun beperking en scholen tot productieve burgers. Hier is continuïteit met de jaren 1920 en 1930, waarin speciaal onderwijs ook leerlingen zinvol werk wilde bieden en nazorg bood voor een goede integratie.³⁴

De taak van de blindengeleidehondenschool in Nederland werd minder gedreven door de noodzaak voor blinde mensen om te kunnen werken dan in Duitsland,

maar onafhankelijkheid stond nog steeds centraal. Het ging nog steeds om kunnen meedraaien in de maatschappij als volwaardig mens. Dat wil zeggen: zonder hulp van andere mensen. De hulp van een hond werd wel geaccepteerd. Daarbij werd blindheid behandeld als een aandoening die overkomen kon en moest worden. Het succes van het partnerschap en daarmee het overwinnen van sociale en gezondheidsobstakels was de verantwoordelijkheid van de blinde zelf, die wanneer nodig steun kon verwachten van het NGF.

CONCLUSIE

Het verschilde per tijd en per plaats waarom we precies blindengeleidehonden zijn gaan trainen. Bovendien verschilden ook het trainingsproces en zelfs wat blindheid was aan elke school. In de mens-dierrelaties verschoof het zwaartepunt van agency van de trainer, naar de hond en ten slotte de blinde persoon zelf. In Oldenburg werden de visueelbeperkten gezien als gevallen helden, maar kregen zij geen zeggenschap over het verloop van de training. Dat was het terrein van de trainer. In Potsdam en Hamburg nam de aandacht en waardering voor de hond en zijn intelligentie sterk toe. Pas met de ontwikkeling van nieuwe praktijken door *The Seeing Eye of L'Oeil qui Voit* en de doorontwikkeling daarvan in Nederland kwam de verantwoordelijkheid bij de blinde persoon te liggen.

Tegelijkertijd met deze verschuiving is te zien dat wat blindheid was, en wat in lijn daarmee de doelen van de training waren, veranderde. In Duitsland was visuele beperking van veteranen na de Eerste Wereldoorlog een maatschappelijk probleem. Bovendien werd blindheid beschreven als 'eeuwige duisternis,' een onoverkomelijk gebrek voor degene die zijn zicht had opgeofferd voor het vaderland. Civiele blinden kregen ook geleidehonden, maar stonden minder in de schijnwerpers. Daarentegen werd blindheid in Nederland behandeld als een fysiek en mentaal probleem dat overwonnen kon worden door het individu. Kunnen werken was een onderdeel hiervan, maar bovenal ging het om het krijgen van een beter, dat wil zeggen onafhankelijker, leven.

Het verschil tussen Duitsland en Nederland kan als het gaat over blindengeleidehondenscholen niet samengevat worden als een tegenstelling tussen normaliteit-slogica en zorglogica. In beide landen waren, ondanks dat er andere visuele beperkingen waren, onafhankelijkheid en integratie in de maatschappij het doel. De verschillen in praktijken die er wel waren, kunnen beter beschreven worden als een verschil in nadruk op werk versus welzijn. Noodzakelijkerwijs was het in Duitsland bovenal belangrijk dat mensen met een visuele beperking aan het werk gezet konden worden, terwijl in Nederland meer ruimte was om te kijken naar welzijn. Praxiografie is een goede methode om dergelijke nuances te ontdekken, omdat het interacties op microniveau analyseert. In de dagelijkse praktijk ontstaat blindheid als materiële werkelijkheid én constructie, in blinddoeken, karren, struikelende mensen én in beschrijvingen en ideeën. Daarom moet het ook in praktijken bestudeerd worden.

Merlijn Barkema heeft de onderzoeksmaster geschiedenis gevolgd aan de Universiteit Utrecht. Zij is breed geïnteresseerd in de culturele geschiedenis van de negentiende en twintigste eeuw, met specifieke belangstelling voor mens-dierrelaties en cultureel verzet.

Afbeelding 3: Persoonlijk Archief Kees Tinga.

Eindnoten

Neil Pemberton, 'Cocreating guide dog partnerships: dog training and interdependence in 1930s America,' *Medical Humanities* (2019) 92-101; een centraal concept is dat van 'companion species,' Donna Haraway, *When Species Meet* (University of Minnesota Press 2008), 17.

Annemarie Mol, *the body multiple. ontology in medical practice* (Duke University Press 2002) 6.

Chris Pearson beargumenteert dat dieren ook agency kunnen hebben vanwege hun vermogen om onafhankelijk te denken en te handelen naar hun vrije wil. Bruno Latour stelt zelfs dat alles een actant kan zijn, als het maar een bron van actie is. Chris Pearson, 'Dogs, History, and Agency,' *History and Theory* 52:4 (2013) 145; Bruno Latour, 'On actor-network theory: A few clarifications,' *Soziale Welt* 47:4 (1996) 373.

Richard Bessel, *Germany After the First World War* (Oxford University Press 1993) 275.

Heather Perry, *Recycling the Disabled - Army, Medicine, and Modernity in WWI Germany* (Manchester University Press 2017) 197.

Paul van Trigt, *Blind in Een Gidsland: Over De Bejegening Van Mensen Met Een Visuele Beperking in De Nederlandse Verzorgingsmaatschappij, 1920-1990* (Verloren 2013) 26-27.

Ik verwijz naar de (beoogde) partners van blindengeleidehonden afwisselend als mensen met een visuele beperking/visueel beperkten of blinde mensen/blinden. Tegenwoordig wordt er een verschil gemaakt tussen volledige blindheid en visueel beperkt als een meer accurate beschrijving gebruikt, maar in de historische bronnen die ik gebruik wordt altijd geschreven over blinden. Om continuïteit met de bronnen te bewaren zonder visueel beperkten die niet volledig blind zijn uit te sluiten, gebruik ik beide termen.

Heather Perry, 'Recycling the Disabled: Army, Medicine, and Society in World War I Germany,' (Dissertatie, Indiana University 2005) 5.

Monika Baár, 'Prosthesis for the body and for the soul: the origins of guide dog provision for blind veterans in interwar Germany,' *First World War Studies* 6:1 (2015) 86.

Deborah Cohen, *The War Come Home: Disabled Veterans in Britain and Germany, 1914-1939* (University of California Press 2001) 161-162.

De trainers van blindengeleidehonden waren begin twintigste eeuw zo goed als uitsluitend mannen. Daarom gebruik ik hij/hem om naar de trainer te verwijzen in de lopende tekst.

Niedersächsisches Landesarchiv, Abteilung Oldenburg, Best. 273-41 Nr. 169, notulen van een ledenvergadering van Deutscher Verein für Sanitätshunde op 18 december 1915, 24.

Richtlinien für die Auswahl und Abrichtung der zum Führen von Blinden bestimmten Hunde, Arbeitsgemeinschaft zur Beschaffung von Führhunden für Blinde (red.) (Gerhard Stalling, 1926) 11.

Dorothy Eustis, 'The Seeing Eye,' *The Saturday Evening Post*, 5 november 1927.

Detlef Berentzen citeert een rapport uit het ledentijdschrift van de VfDS dat beschrijft hoe twee honden die in hun uiterlijke kenmerken leken op Dobermanns ongeschikt waren om geleidehond te worden. Het wordt gesuggereerd dat alleen volbloed Duitse herders in aanmerking kwamen: Detlef Berentzen, *Blindenführhunde. Kulturgeschichte einer Partnerschaft* (Ripperger & Kremers Verlag 2016) 144.

Heinz Berger, 'Das Auge seines Herrn,' *Badische Presse*, 16 februari 1934; er werd gedacht dat reuen minder gevoelig en intelligent waren en sneller afgeleid zouden worden door hun seksuele driften, Heinrich Miltner, 'Hochschule der Blindenhunde,' *Kölnische Zeitung*, 11 februari 1934; Berentzen, *Blindenführhunde*, 144.

Amir Zelinger, 'Race and animal-breeding: a hybridized historiography,' *History & Theory* 58:3 (2019) 367.

The Seeing Eye Archives (hierna: SEA), E.S. Humphrey, 'How to Use the Dog as a Guide. Condensed final lecture' 4.

Ibidem, 6.

Persoonlijk Archief Kees Tinga (hierna: PAKT), W.G. Munnik, 'Rapport betreffende het bezoek aan de opleidingsschool voor geleide honden voor blinden te Vevey op 14 en 15 April 1932 uitgebracht Aan de Leden der Blindencommissie uit de Staatscommissies voor Onvoelwaardige Arbeidskrachten' (Den Haag: 12 mei 1932) 9.

SEA, Jack Humphrey, *The Hubbard Lectures* (samengesteld 1938) 118.

SEA, Morris Frank, 'Report presented to the executive committee of the National Seeing Eye,' (18 juni 1929), 7; SEA, brief van Mary Dranga Campbell aan Dorothy Eustis (29 oktober 1930).

SEA, brief van Morris Frank (8 februari 1930).

Paul A. Lombardo, 'Disability, Eugenics, and the Culture Wars,' *Saint Louis University Journal of Health Law & Policy* 2:1 (2008) 60.

David Mitchell en Sharon Snyder, 'The Eugenic Atlantic: race, disability, and the making of an international Eugenic science, 1800-1945,' *Disability & Society*, 18:7 (2003) 844.

Ad Bakker en Kees Tinga, 'Viervoetige makkers. De blindengeleidehondenschool aan de Middenweg,' *Ons Amsterdam*, 1 juli 2020, <https://onsamsterdam.nl/viervoetige-makkers-de-blindengeleidehondenschool-aan-de-middenweg> (23 juni 2023).

Philip van der Most, *De blindengeleidehond: zijn africhting, verzorging en gebruik* (Kosmos 1939).

Ibidem, 30.

Ibidem, 13, 17-18.

Ibidem, 11.

Ibidem.

Ibidem, 54; PAKT, contract van aflevering van de reu Enno, geboren 1 januari 1945, voor C. de Veij (22 juni 1946).

Van Trigt, *Blind in een gidsland*, 27.

Luc Brants, Paul van Trigt en Alice Schippers, 'A short history of approaches to disability in the Netherlands,' in Roy Hanes, Ivan Brown en Nancy E. Hansen (reds.), *The Routledge History of Disability* (Routledge 2018) 156.